

машинобудівного підприємства визначається його роллю в прискоренні темпів зростання суспільного виробництва, підвищенні якості продукції і прискоренні науково-технічного прогресу, що є головним напрямом економічної стратегії, плануванні і прогнозуванні виробництва.

Поняття ефективності використання виробничого потенціалу машинобудівного підприємства, її аналіз і оцінка нерозривно пов'язані з проблемою побудови вимірювальної системи, науковим обґрунтуванням критеріїв і визначенням показників ефективності. У дослідженні цих питань в економічній науці виконана велика теоретична робота. Існує багато розробок по побудові системи показників, визначенню критеріїв ефективності, внаслідок чого вирішений ряд питань цієї актуальної проблеми. Проте, питання вимірювання ефективності виробництва, її показників складні і багатогранні, вимагають комплексності досліджень і пошуку шляхів ефективнішого використання складових виробничого потенціалу, стають все більш актуальним, а сама ця проблема набуває народногосподарської значущості.

Список літератури: 1. Бланк И.А. Управление активами. – К.: «Ника –Центр» ,2000.- 720 с. 2. Луц С.О. Оцінка гнучкості виробничого потенціалу промислових підприємств та її ролі у забезпеченні сталого економічного розвитку // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика сталого розвитку: принципи формування, механізми реалізації (Щорічник наукових праць). - Львів: ІРД НАН України, 2002. - Вип. 5 (XXXVI). - С. 342-352. 3. Косенко А.П., Коцински Д, Маслак О.И., Перерва П.Г., Сакай Д. «Экономическая оценка инновационного потенциала».- Мишкольц –Харьков.- 2009. -165 с. 4.Самочкин В.Н. Гибкое развитие предприятия: Анализ и планирование. - М.,изд. «Дело» 2000 -375с.

Подано до редакції 23.06.2009

УДК 65.012.8:621

Н.Є. ГРИШКО, ст. викл., КДУ ім. М. Остроградського, Кременчук

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ, ФУНКЦІОНАЛЬНІ СКЛАДОВІ

У роботі досліджуються основні аспекти економічної безпеки підприємства, визначено основні функціональні рівні та складові економічної безпеки машинобудівного підприємства.

The basic aspects of economic security of enterprise are probed in work, basic functional levels and criteria of economic security of machine-building enterprise are certain.

Ключові слова: економічна безпека, складові економічної безпеки, загрози, інтереси, виробничо-економічна система, прибуток.

Вступ. Передумовою виникнення поняття економічної безпеки підприємства є все зростаючий вплив зовнішнього середовища, потреба у

забезпеченні життєздатності промислових об'єктів в транзитивній економіці за умов підвищення їх конкурентоспроможності. Водночас, необхідно враховувати наслідки нестабільної ситуації в економіці, які через розрив встановлених економічних зв'язків сприяють зростанню невизначеності, що негативно впливає на економічний стан промислових підприємств.

Проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств досліджувалися багатьма вченими як в Україні, так і за кордоном. Вагомий внесок в розвиток теорії економічної безпеки підприємства внесли О.І. Амоша, І.О. Бланк, В.М. Геєць, О.А. Грунін, С.Б. Довбня, С.М. Ілляшенко, Г.Б. Клейнер, Г.В. Козаченко, В.І. Мунтіян, В.Я. Нусінов, Є.А. Олейников, Г.А. Пастернак-Таранушенко, С.Ф. Покропивний, А.Г. Темченко, А.М. Турило, В.В. Шликов. У вирішенні зазначеної проблеми залишаються питання, які потребують розвитку щодо сутності економічної безпеки підприємства, способів вимірювання та заходів з підвищення її рівня. На сьогодні недостатньо розв'язані питання, спрямовані на забезпечення економічної безпеки машинобудівних підприємств, виходячи із специфічних умов середовища їх функціонування. Це, насамперед, і зумовило актуальність наукового обґрунтування рішень з формування й оцінки економічної безпеки підприємств, зайнятих виробництвом та реалізацією машинобудівної продукції.

Постановка задачі. Метою статті є розкриття поняття економічної безпеки підприємства, дослідження його функціональних рівнів та визначення складових оцінки.

Методологія. Незважаючи на важливість проблеми забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання в ринковій економіці, змістовно-понятійне трактування економічної безпеки поки що перебуває на стадії становлення. Як наслідок, у науковій літературі зустрічаються різноманітні її тлумачення фахівцями. Це свідчить, з одного боку, про важливість та складність проблеми, а з іншого – про незавершеність методичного опрацювання та необхідність подальших досліджень як у загальнотеоретичному, так і у теоретико-прикладному аспектах, спрямованих на вирішення проблем забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Для вирішення зазначеної задачі в роботі використовувалися загальнонаукові методи, а саме: історичний і логічний аналіз вітчизняних та закордонних літературних джерел для виявлення наявних проблем стосовно предмета дослідження й подальшого їх розв'язання; системний підхід, який дозволив розглядати з позицій системності процеси забезпечення економічної

безпеки машинобудівного підприємства в сучасних економічних умовах.

Результати дослідження. Аналіз розуміння сутності економічної безпеки підприємства показав, що у своєму становленні ця категорія значно еволюціонувала - первісне поняття економічної безпеки розглядалося як гарантування умов збереження комерційної таємниці й інших секретів підприємства (такому трактуванню економічної безпеки присвячені публікації початку 90-х років минулого сторіччя) до сучасних трактувань - як забезпечення стійкого і динамічного розвитку підприємства в умовах негативного впливу зовнішнього середовища.

Проведений аналіз свідчить: ставлення вітчизняних економістів до сутності економічної безпеки було неоднорідне. Існувало декілька основних підходів, які, з певною часткою умовності, можна назвати як «інформаційний», «зовнішній» та «ресурсно-функціональний».

У рамках інформаційного підходу пропонувалося досліджувати виходячи з постулату, що ступінь надійності всієї системи зберігання інформації визначається рівнем безпеки найслабшої її ланки, яким вважається персонал організації [1, с. 56].

Вадю цього підходу є зведення проблеми економічної безпеки тільки до захисту інформації та комерційної таємниці, що не враховує всього спектру впливу зовнішнього середовища як основного джерела небезпек для діяльності підприємства та внутрішніх загроз його діяльності.

З позицій впливу зовнішнього середовища, захисту підприємств від його негативного впливу розглядається зміст категорії економічної безпеки підприємства у контексті «зовнішнього» підходу.

Так Т. Ковальов і Т. Сухорукова тлумачать економічну безпеку як «...захищеність його діяльності від негативного впливу зовнішнього оточення, а також здатність своєчасно усунути різноманітні загрози або пристосуватись до існуючих умов, що не відбиваються негативно на їх діяльності» [2, с. 56].

М. Бендіков зауважує, що під економічною безпекою слід розуміти «...захищеність його науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу від прямих (активних) або непрямих (пасивних) загроз» [3, с. 78]. Н.О. Подлужна наголошує, що «...економічна безпека підприємства є характеристикою системи, що самоорганізується і саморозвивається, – це стан, при якому економічні параметри дозволяють зберегти головні її властивості: рівновагу і стійкість при мінімізації загроз» [4, с. 11].

Цієї позиції дотримувалася переважна більшість вітчизняних економістів: Н. Капустін пропонує розглядати економічну безпеку суб'єкта господарювання

як «...сукупність чинників, які забезпечують його незалежність, стійкість, здатність до прогресу в умовах дестабілізуючих факторів» [5, с. 46], Д. П. Пілова - «...як здатність підприємства чинити опір сукупному впливу загроз макро- та мікросередовищ з метою досягнення своєї стратегічної мети в результаті усіх видів діяльності» [6, с. 901].

Цікавою в цьому аспекті є аргументація В. П. Пономарьова, який пропонує досліджувати проблему економічної безпеки через призму гармонізації його інтересів з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, економічну безпеку підприємства запропоновано розглядати «..як міру гармонізації в часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних із ним суб'єктів зовнішнього середовища, що діють поза межами підприємства» [7, с. 91].

Як зазначає О.С. Власюк, «генеза категорії «економічна безпека» базується на таких поняттях, як інтереси, потреби, цінності, цілі, загрози... Реалізація інтересів проявляється у досягненні певних цілей, а реалізації інтересів можуть протидіяти і заважати загрози. Необхідно мати на увазі, що в економічній сфері формування інтересів, виникнення загроз цим інтересам, їхня взаємодія відбувається в певному середовищі, яке внаслідок цього також слід розглядати як частину системи економічної безпеки» [8, с. 9].

О.І. Судакова також пропонує розглядати організаційно-економічні основи та змістовне наповнення категорії «безпека» як задоволення потреб існування, цілісності, незалежності та розвитку, причому спроможність забезпечення мети суб'єкта задля його самореалізації, розширеного самовідтворення і розвитку, розцінюється як індикатор безпеки [9, с. 1653]. Дана теза підтверджується фактом того, що категорія безпеки одночасно залишається також потребою за власною сутністю відповідно до відомої пірамідальної ієрархії потреб А. Маслоу.

Беззаперечно, що від змістовного наповнення понять «інтереси», «загрози», «захист» значною мірою залежать форми, методи і засоби забезпечення безпеки. Як вже зазначалося, саме протиріччя в конкретному змісті інтересів є джерелом внутрішніх і зовнішніх загроз безпеці.

Не випадково Т.В. Хайловой при уточненні поняття «економічна безпека підприємництва» введено до наукового обігу поняття «ядро економічної безпеки підприємництва», яке визначено «...як соціальне партнерство, що відбиває історично обумовлений компроміс інтересів головних суб'єктів сучасного соціально орієнтованого ринкового господарства і виражає необхідність соціального миру як однієї з основних умов політичної, соціальної й економічної стабільності» [10, с. 236].

Взагалі, при дослідженні сутності економічної безпеки підприємства необхідно враховувати поліструктурність даної економічної категорії, яка може розглядатися на міжнародному (глобальна та регіональна) рівні; національному (державна та недержавна) та корпоративному рівні (підприємства, фірми, корпорації тощо) [8, с. 7].

З формуванням у країні основ ринкових відносин змінюються й наукові парадигми, виникають і розвиваються суто ринкові підходи до методів і принципів здійснення господарської діяльності. Як наслідок даного процесу можна відзначити ряд наукових робіт з проблем теоретичного осмислення категорії «економічна безпека» у рамках «ресурсно-функціонального» підходу.

С.М. Ілляшенко визначає економічну безпеку як «...стан ефективного використання ресурсів підприємства та існуючих ринкових можливостей, що дозволяє попереджати зовнішні та внутрішні загрози, та забезпечує життєздатність та стабільний розвиток на ринку відповідно до обраної місії» [11, с. 12].

У цьому визначенні, на погляд автора, найчіткіше виявлено сутнісну характеристику категорії «економічна безпека», що розглядається у діяльністному аспекті (безпека як діяльність) на відміну від більш вузького статичного (безпека як стан), що не враховує динамічні процеси розвитку промислових об'єктів.

В основу сучасного уявлення про категорію економічної безпеки закладено діяльністний підхід, тобто дослідження безпеки як об'єктивної дійсності суб'єкта у певних умовах, що базується на активній взаємодії цього суб'єкта та умов його існування, якими він опанував у процесі власної самореалізації і здатен контролювати.

С.М. Шкарлет наголошує на тому, що базовим підґрунтям економічної безпеки підприємств і головним елементом активізації процесу її формування є механізм забезпечення збалансованого та безупинного розвитку, що досягається за допомогою використання усіх видів ресурсів і підприємницьких можливостей, за якими гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, а також запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам) [12, с. 7].

О.В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко дотримуються цієї ж позиції («Економічна безпека фірми (підприємства, організації) - це такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технологій, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-

технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам)» [13, с. 99].

У рамках ресурсно-функціонального підходу С. Олейніков виділяє фінансову, інтелектуальну, кадрову, технологічну, правову, екологічну, інформаційну та силову складові економічної безпеки підприємства [14, с. 45].

Слід відмітити, що система функціональних складових оцінки економічної безпеки та їх граничні значення повинні обґрунтовуватися, виходячи з поточного стану конкретної економічної системи, з урахуванням головних тенденцій та можливостей її розвитку.

Так І.Г. Аберніхіна зазначає, що «для виробничих підприємств... пріоритетними складовими економічної безпеки є техніко-технологічна й фінансова, оскільки вони безпосередньо пов'язані з формуванням конкурентоспроможності продукції і характеризують технологічний і фінансовий потенціал підприємства та ступінь його захищеності» [15, с. 12].

С. Ілляшенко пропонує включати до складу функціональних складових економічної безпеки також ринкову та інтерфейсну, що характеризують надійність взаємодії з економічними контрагентами підприємства [16, с. 12]. Це дозволяє, беззаперечно, більш повно враховувати вплив зовнішнього середовища на стан підприємства в аспекті економічної безпеки. На основі узагальнення підходів до виділення функціональних складових економічної безпеки зміст процесу визначення економічної безпеки машинобудівного підприємства наведений на рис. 1.

Мінливість зовнішнього середовища функціонування підприємств викликають необхідність використання принципів системного підходу у дослідженні процесів забезпечення економічної безпеки підприємств в сучасних економічних умовах, який є конкретизацією діалектичного методу і його застосування до вивчення об'єктів різного рівня складності [17, с. 8].

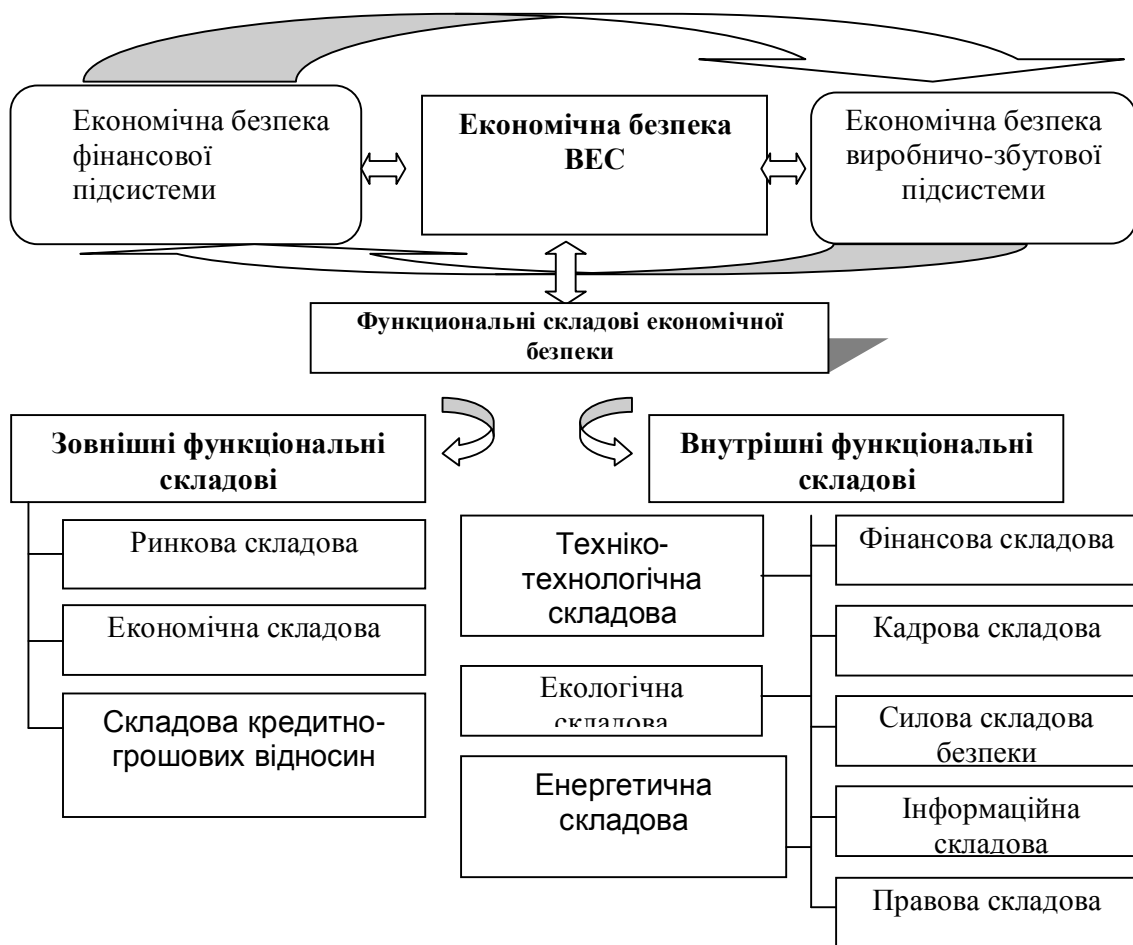

Рис. 1 - Зміст процесу визначення економічної безпеки машинобудівного підприємства

Крім того, як зазначає І.Г. Мішина, сприйняття економічної безпеки як цілісної системи дозволяє виділити її суб'єкти і об'єкти і проводити дослідження з позиції суперечливості в процесі реалізації інтересів [18, с. 67].

Складність, нестабільність і невизначеність зовнішнього середовища функціонування підприємства викликають необхідність використання принципів системного підходу у дослідженні процесів забезпечення економічної безпеки в сучасних економічних умовах і визначення підприємства як виробничо-економічної системи (ВЕС), під якою розуміють підсистему суспільства, що здійснює виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ. Використання системного підходу дозволить досліджувати особливості забезпечення економічної безпеки виробничо-збутової підсистеми ВЕС (підприємство, постачальники сировини, матеріалів, споживачі готової продукції, система транспорту та складського господарства), а також

особливості забезпечення економічної безпеки фінансової підсистеми ВЕС (підприємство, кредитори, дебітори, фінансово-кредитні інститути).

Застосування принципів системного підходу і методів економіко-математичного моделювання, які, незважаючи на величезний потенціал, не в повній мірі використовуються для дослідження категорії економічної безпеки, дозволить досліджувати вплив превентивних заходів щодо забезпечення її певного рівня на ефективність функціонування ВЕС, як у статичності, так і у динаміці.

Безумовним кроком уперед слід вважати публікації в економічній літературі щодо трактування економічної безпеки підприємства з позицій системного підходу. Так Л. П. Гончаренко і Е. С. Куценко [19, с. 103] визначають поняття «системи економічної безпеки підприємства», що у рамках ресурсно-функціонального підходу базується на ефективному використанні його ресурсів, що забезпечувало б стабільне функціонування підприємства на теперішньому етапі та стійкий розвиток у майбутньому.

К.С. Горячева визначає сутність економічної безпеки як стан його економічної системи, котрий можна характеризувати «...збалансованістю і стійкістю до негативного впливу будь-яких загроз, її здатністю забезпечувати на основі власних економічних інтересів свій сталий і ефективний розвиток» [20, с. 66]. При цьому до складу економічної безпеки підприємства включено такі підсистеми: фінансова, внутрішньоекономічна, зовнішньоекономічна (економіка зв'язків підприємства з зарубіжними підприємствами) і соціально-економічна.

З позицій системного підходу, але, нажаль, у статичному аспекті, досліджує категорію економічної безпеки І.І. Нагорна: «Під економічною безпекою промислового підприємства пропонується розуміти такий стан збалансованої економічної системи внутрішнього середовища підприємства, що здатний адекватно реагувати на динаміку зовнішнього середовища» [21, с. 244].

Висновок. Узагальнюючи авторські модифікації визначень, можна визначити економічну безпеку підприємства як стан його виробничо-економічної системи (ВЕС), котрий можна характеризувати збалансованістю і стійкістю до негативного впливу будь-яких загроз, її здатністю забезпечувати на основі власних економічних інтересів свій сталий і ефективний розвиток.

Встановлено, що система функціональних складових оцінки економічної безпеки та їх граничні значення повинні обґрунтовуватися, виходячи з поточного стану конкретної економічної системи, з урахуванням головних тенденцій та можливостей її розвитку.

Список літератури: 1. Швиданенко Г.О., Дмитренко А.І., Олексюк О.І. Бізнес-діагностика підприємства: Навч. Посіб.-К.: КНЕУ, 2008.-344 с. 2. Ковалев Д., Сухорукова Т. Экономическая безопасность предприятия // Экономика Украины. -1998. -№10.- С.48-52. 3. Бендигов М. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект) //Консультант директора. - 2000. - № 2. - С. 7-13. 4. Подлужная Н.А. Выбор критерия экономической безопасности предприятия // Наукові праці Донецького державного технічного університету. Серія: Економічна. – 2002. – Вип. 47. – С.10-16. 5. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы // Бизнес-информ. - 1999. - № 11-12. - С. 45-47. 6. Пілова Д.П. Обґрунтування рівня економічної безпеки підприємства як критерію оцінки результатів його господарської діяльності // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2007. – Вип.224. Т.4. – С. 900-910. 7. Пономарев В.П. Экономическая безопасность предприятия: сущность и критерии оценки //Вісник Східноукраїнського державного університету. - 1998. - № 5, т.2. - С. 90-96. 8. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С.Власюк; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48с. – Бібліогр.: с.43-46. 9. Судакова О.І. Формування системи управління економічною безпекою підприємництва // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. праць. Вип. 231: В 9 т. - Том VIII. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. –С. 1652-1661. 10. Хайлова Т.В. Основи комплексного підходу до управління економічною безпекою підприємництва // Державне управління процесами життєдіяльності і галузевого розвитку регіону: Зб. наук. пр. Серія "Державне управління". Т. IV. Вип. 25. – Донецьк: ДонДАУ, 2003.- С. 235-240. 11. Ільяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке// Актуальні проблеми економіки.-2003.-№3(21).-С.11-20 12. Шкарлет С.М. Еволюція категорії “безпека” в науковому та економічному середовищі // Формування ринкових відносин в Україні. - 2007. - №6. - С. 6-12. 13. Ареф'єва О. В., Кузенко Т. Б. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки// Актуальні проблеми економіки.- 2009.-№1(91).- С.-98-103 14. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность)./ Под редакцией Е.А. Олейникова. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с. 15. Аберніхіна І. Г. Аналіз сучасних підходів до визначення економічної безпеки підприємства / І. Г. Аберніхіна // Evropská věda XXI století-2008: IV mezinárodní vědecko – praktická conference. Praha, 16–31 května 2008 roku – Praha. Publishing House «Educatoion and Science» s.r.o – 2008. – Ekonomické vědy. – Díl 5. – S. 11–13. 16. Ільяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке// Актуальні проблеми економіки.-2003.-№3(21).-С.11-20 17. Уемов А.И. Системный подход и общая теория систем. - М., 1978. - С. 8. 18. Мішина І.Г. Сутність та елементи економічної безпеки, їх значимість в процесі реалізації національної безпеки країни. Науковий журнал “Вісник технологічного університету поділля”(серія – економічні науки), № 2, Т.1. – Хмельницький: ТУП, 2003. – С. 66-69. 19. Гончаренко Л. П., Куценко Е. С. Управление безопасностью: Учеб. Пособие.-М: КНОРУС, 2005.-272 с. 20. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки // Економіст. – 2003. - №8, с. 65-67. 21. Нагорна І.І Оцінка стійкої економічної безпеки промислового підприємства// Економічний простір.-2008.-№19.-С. 243-255 22. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія. - Львів: Арал, 2008. - 386 с. 23. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. та ін.; За ред. Гейця В.М.: Монографія. – Х.: ВД „ИНЖЕК”, 2006. – 240 с. 24. Єрмошенко М.М., Горячева К.С., Ашуев А.М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства: Препринт наукової доповіді / За наук. ред. д.е.н., проф. М.М. Єрмошенка – К.: Національна академія управління, 2005. – 78 с. 25. Новікова О.Ф., Покотиленко Р.В. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення: Монографія / НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2006. – 408 с.

Подано до редакції 23.06.2009